

диёт платформаларидан фойдаланиш салоҳиятини ошириш бўйича чора-тадбирлар ишлаб чиқиш, ҳудуд экспорт тизимининг истиқболли стратегияларини ишлаб чиқиш имконини беради.

3. Экспорт самарадорлигини ошириш учун, аввало, унинг салоҳиятини ошириш ва ривожлантириш масалаларини тизимли тадқиқ қилиш нуқтаи назаридан ёндашув талаб этилади.

4. Тадбиркорлик субъектлари экспортини ривожлантиришда рақамли иқтисодиёт технологияларининг кўрсаткичлари ҳажми таъсири-

ни баҳолашнинг инновацион фаолият самарадорлигини белгилаш орқали амалга оширилиши мақсадга мувофиқ.

5. Тадбиркорлик субъектлари экспортини ривожлантиришда рақамли иқтисодиёт платформаларидан самарали фойдаланиш натижасида унинг иқтисодий самарадорлиги, техник кўрсаткичларини яхшилашга эришиш мумкин. Уни баҳолаш натижаси эса хизматларни тижоратлаштиришнинг мавжуд салоҳиятдан фойдаланиш даражасини ифодалайди.

Манба ва фойдаланилган манба ва адабиётлар:

1. Хасанов С. Ўзбекистонда мева-сабзавотчиликни ривожлантириш тенденциялари ва истиқболлари. // "Экономическое обозрение" журнали. 2020 йил, 6 (246)-сон.
2. Хасанов Ш.Т. Ўзбекистонда қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари экспорти ривожланишининг асосий йўналишлари. // «Аграр тармоқ иқтисодий салоҳиятини оширишда институционал ислоҳотлар ва агрокластерларни ривожлантиришнинг ўрни: муаммо ва ечимлар» мавзусидаги республика илмий-амалий анжумани материаллари тўплами. / Муаллифлар жамоаси. – Т.: ТДАУ таҳририят нашриёт бўлими, 2021. 9-11-бетлар.
3. Сирожиддинов К.И. Мева-сабзавот экспортини ривожлантириш масалалари. // Iqtisodiyot: tahlillar va prognozlar. 2 (13)-сон. 2021 йил, апрель-июнь, 41-46-бетлар.
4. Тургунов Х.Л. Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини экспорт қилиш имкониятлари ва муаммолари. // "Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar" ilmiy-elektron jurnali. 6-son, noyabr-dekabr, 2021-yil.
5. Сергей Зоря. Жаҳон банкининг Ўзбекистондаги ваколатхонасида қишлоқ хўжалиги муаммолари бўйича етакчи иқтисодчиси.
6. Ўзбекистон қишлоқ хўжалигини самарадор ва рақобатбардош қилиш йўллари. <https://www.gazeta.uz/uz/2019/07/08/agriculture/>
7. Мамасоатов Д.Р. Тадбиркорлик субъектлари экспортида ахборот-коммуникация технологияларидан фойдаланишни такомиллаштириш. Монография. – Т.: Иқтисод-молия, 2020. – 120 бет.
8. Ғуломов С.С., Эргашев Р.Х., Хамраева С.Н. Рақамли иқтисодиёт Ўқув қўлланма. – Т., 2020 й.
9. Абдуллаев О.М., Фаттохов А.А., Ахмедов К. Рақамли иқтисодиёт. Ўқув қўлланма. – Т., 2020 й.
10. Дадабаева Р.А., Шоахмедова Н.Х., Ибрагимова Л.Т. ва бошқалар. Иқтисодиётда ахборот-коммуникациялар ва тизимлар. Ўқув қўлланма. – Т., 2019 й.

ТУПРОҚ УНУМДОРЛИГИНИНГ АГРАР СОҲА ИҚТИСОДИЁТИГА ТАЪСИРИ (СУРХОНДАРЁ МИСОЛИДА)

Отамуродова Дилдора Абдукаримовна -
Териз муҳандислик технология
институтини ўқитувчиси

https://doi.org/10.55439/ECED/vol24_iss5/a67

Аннотация. Сурхондарё вилояти қишлоқ хўжалиги тармоқларида экологик омил сифатида тупроқнинг турли даражада шўрланганлигининг пахта, ғалла ҳосилдорлигига таъсири ва иқтисодий самарадорлиги таҳлили. Тупроқнинг шўрланишини олдини олиш, иқтисодий самарадорликни яхшилаш бўйича тавсиялар.

Калит сўзлар: экологик омил, захкашлар, сизот сувлар, фермер хўжаликлари, ғалла пахта майдонлари, кам, ўртача, қучли шўрланган тупроқлар.

ВЛИЯНИЕ ПЛОДРОДИЯ ПОЧВ НА СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННУЮ ЭКОНОМИКУ (СУРХАНДАРЬЯ НА ПРИМЕРЕ)

Отамуродова Дилдора Абдукаримовна -
Преподаватель Термезского инженерно-
технологического института

Аннотация. Анализ влияния засоления почв разного уровня на урожайность хлопка и зерна как экологического фактора в отраслях сельского хозяйства Сурхандарьинской области и анализ экономической эффективности. Рекомендации по предотвращению засоления почв, повышению экономической эффективности.

Ключевые слова: экологический фактор, фермеры, инфильтрационные воды, фермерские хозяйства, хлопковые поля, почвы низкого, среднего, высокого засоления.

THE EFFECT OF SOIL FERTILITY ON AGRICULTURAL ECONOMY (SURKHANDARYO AS AN EXAMPLE)

Otamuradova Dildora Abdukurimovna -

Teacher at Termez Engineering and Technology Institute

Abstract: Analysis of the effect of soil salinity at different levels on the productivity of cotton and grain as an ecological factor in agricultural sectors of the Surkhandarya region and economic efficiency analysis. Recommendations to prevent soil salinization, improve economic efficiency.

Key words: ecological factor, farmers, seepage waters, farms, grain cotton fields, low, moderate, high salinity soils.

Кириш. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев илк бор 19 сентябрь 2023 йилда бўлиб ўтган БМТ Бош Ассамблеясининг 78 сессиясидаги нутқида: “Ҳозирги вақтда сайёрамизда кескин экологик вазият кузатилаётганлигини, сайёрада учта инқироз - иқлим ўзгариши, биохилма-хилликни йўқолиши ва атроф-муҳитни ифлосланишини кучайиб бораётганлигини урғулаб, ана шундай мураккаб шароитда Орол денгизи фожиасига қарши курашни давом эттираётган Марказий Осиё иқлим ўзгаришлари олдида энг заиф минтақалардан бирига айланиб бораётганини” афсус билан таъкидлади.

“Глобал муаммо бўлган Орол фожиаси оқибатларини бартараф этиш йўлида Ўзбекистон ўз имкониятлари даражасида ҳаракат қилмоқда. Сўнгги йилларда Орол денгизининг қуриган тубида 1,7 миллион гектар майдонда қурғоқчиликка чидамли ўсимликлардан иборат яшил ҳудудлар барпо этилди. Бу саъй-ҳаракатларимизни давом эттириш учун халқаро ҳамжамиятнинг қўллаб-қувватлаши жуда муҳим”, - дейди Ш.М.Мирзиёев.

Ш.Мирзиёевнинг келтиришича, кейинги 30 йилда минтақада ҳаво ҳарорати бир ярим градусга кўтарилган. Бу – дунёдаги ўртача исишдан икки қарра кўпдир.

Оқибатда музликлар умумий майдонининг қарийб учдан бир қисми йўқолиб кетди. Ушбу тенденция сақланиб қолса, яқин йигирма йилда минтақамиздаги иккита йирик дарё – Амударё ва Сирдарё оқими 15 фоизга қисқариши мумкин. Жон бошига сув билан таъминланиш даражаси 25 фоизга, қишлоқ хўжалиги экинлари ҳосилдорлиги эса 40 фоизга камайиши кутилмоқда.

Жамият тараққиётининг барча босқичларида инсон табиатга турлича таъсир кўрсатган, натижада инсоннинг атроф-муҳитга бўлган муносабати ҳам шунга мос равишда ўзгариб борган. Бу даврларда ўзига хос фан-техника ютуқлари фақатгина инсон эҳтиёжларини қондириш мақсадида амалга оширилган. Барча табиий яшаш воситаларига тугамайдиغان ресурс сифатида исрофгарчиликка йўл қўйилган оқибатда экологик муаммолар маҳаллий, минтақавийлик чегарасидан чиқиб ижтимоий, сиёсий ва албатта иқтисодий жиҳатдан умумбашарий экологик

муаммолар даражасига етди. Охир оқибат неча минг йиллар давомида барқарор бўлган экологик мувозанат иқтисодий жиҳатдан заволга юз тутди бошлади. Инсон билан табиат ўртасидаги муносабатларга зарар етиб инсониятнинг умумий ватани ва макони ҳисобланган она табиат фалокат ёқасига келиб қолди.

Ҳеч кимга сир эмаски. Бугун инсон иқтисодий фаолиятининг атроф-муҳитга таъсири биз башорат қилганда кучлироқ тус олмоқда. Бунинг асосий сабабларидан бири инсониятни бир, 1,5 асрда 1 млрддан 8 млрдгача кўпайганлиги бўлса, иккинчидан табиий яшаш воситаларини чексиз деб тушунганлигидадир. Аслида эса инсон яшаш муҳитини яхшилаш, зарур эҳтиёжларни тўлароқ қондириш учун экосистемалар маҳсулдорлиги ва унинг барқарорлигини ошириш лозим бўлади. Демак, жамият тараққиётининг яқин 10 йилликдаги босқичида иқтисодий экология ва атроф-муҳитнинг асосий вазифалари қуйидагилардир: Сув ресурслари, ўғитлар, кимёвий захарли моддалардан самарали фойдаланиш, сунъий яйловлар ҳосил қилиш, чўл ҳудудларда шамолни таъсирини камайтириш. Қум кўчишини тўхта-тиш мақсадида ихотазорлар ташкил этиш, ўсимлик ва ҳайвонларни касаллик ва зарарқунандалардан ҳимоя қилиш, ўсимлик ва ҳайвонларни иқлимлаштириш, тупроқни зичлашишини олдини олиш мақсадида органик маҳаллий ўғитлардан етарлича фойдаланиш, алмашлаб экиш қодаларига амал қилиш, биологик рекультивация ишларини олиб бориш, иқтисодий жиҳатдан юқори ҳосилдорлик асоси ҳисобланади.

Суғориладиган ерлар тупроқларининг экологик ва мелиоратив ҳолатига таъсир этувчи (абиотик, биотик, антропоген) омилларнинг соҳа иқтисодиётига таъсирини таҳлил қилиш, суғориладиган ерларнинг минераллашуви ҳамда экологик ўзгаришларига сизот сувлари таъсирини баҳолаш, тупроқлар шўрланишининг даврий ва ҳудудий хусусиятларини математик-кортографик моделлаштириш, прогноз хариталарини ишлаб чиқиш, Сурхондарё вилоятида иқлим омилларининг йиллик ўртача ҳаво ҳарорати ва ёғингарчиликлар миқдорини ўзгариш динамикаси ва оқибатларини қиёсий таҳлил қилиш долзарблик касб этади.

Мавзуга оид адабиётлар таҳлили. Сайёрамизда экологик муаммоларни кескинлашуви, иқлим ўзгаришларининг тобора кучайиб бориши, тупроқнинг турланиши, чўлланиши, атмосфера ҳавосининг ифлосланиши, биохилма-хиллик, табиий ресурслар заҳирасининг кескин камайиб боришининг олдини олиш борасида қатор чора-тадбирлар қўллаш бугуннинг бирламчи вазифасига айланмоқда.

Экологик омилларнинг аграр соҳа иқтисодиётига таъсири сайёрамизнинг кўпгина ривожланган мамлакатларида, суғориш сувларининг сифатини, ер ости сизот сувларининг сатҳи ва минераллашувини, суғорилиб деҳқончилик қилинадиган ҳудудларнинг очиқ ва ёпиқ захкашларининг қай даражада ишлаши, тупроқнинг шўрланиш даражаси, иқлим ўзгаришлари ва уларнинг қишлоқ хўжалигига таъсири бўйича бир қатор илмий изланишлар олиб борилган.

Мазкур соҳада жaxonнинг етакчи олимлари, жумладан: Н.К.Маркута 2014 йилда ўз асарида экологик омилларнинг қишлоқ хўжалигига таъсири таҳлил қилиб иқлим ўзгариши оқибатида жамият ҳар йили 2-2,5 фоизгача ялпи ички маҳсулот камайишига олиб келишини таъкидлайди [1].

М.Патрик, Ж.Франклин, Ж.Жемеслар суғориш сувларининг сифати, шўрланиш даражаси, суғориладиган ерларнинг шўрланиши ва унинг оқибатлари, тупроқнинг шўрланиш даражасининг ортиб бориши билан экин ҳосилининг 20 фоиздан 80 фоизгача камайиб бориши натижасида шунга мос равишда аграр соҳа иқтисодиётининг пасайиб бориши бўйича тадқиқотлар ўтказган [2].

Д.Д.Чирас суғориладиган ерларнинг шўрланиши оқибатида қишлоқ хўжалигида нафақат ҳосилдорлик пасайиши, балки шу ҳудудда ишсизлик даражаси ошиб боришини математик таҳлил қилади [3].

Гиролл қарашларида экологик вазиятнинг ёмонлашиши саноатнинг ривожланишига салбий таъсир ўтказиши ва иқтисодиётда номувозанат ҳолати вужудга келишини таъкидлайди. Чунки, қишлоқ хўжалиги саноат тармоғи учун хомашё базаси ҳисобланади [4].

Р.Суп тупроқдаги оғир металлларни технологик жиҳатдан ўрганиб чиқиб, ҳосилдорликка таъсири баҳолайди ва аграр соҳа иқтисодиётининг тўла қонли бир маъромда ишлашига таъсири таҳлил қилади [5].

Д.Рисе “Ер ва сув ресурсларидан агроэкологик ва барқарор фойдаланиш асослари” асарида иқлим ўзгариши оқибатида ер ва сувга бўлган эҳтиёж янада ошиши ҳамда озиқ овқат ҳафсизлиги муаммосини бартараф этиш мураккаб вазифага айланишини таъкидлайди [6].

А.Жилили томонидан суғориш сувларининг сифати, шўрланиш даражаси, суғориладиган ерларнинг шўрланиши ва унинг оқибатлари ер ресурсларининг камайишига ҳамда қишлоқ хўжалиги ялпи ҳосили сифатига салбий таъсири олдини олиш учун минтақа хусусиятидан келиб чиқиб экинларни жойлаштиришни тавсия қилади [7].

МДХ ва мамлакатимиз аграр соҳа тармоқларида экологик омилларнинг хўжаликлар иқтисодиётига салбий таъсири мавзусида суғориладиган тупроқларнинг хоссалари, шўрланган тупроқларнинг хоссалари ҳамда сизот сувларининг экинлар ҳосилига таъсири мавзуси бўйича М.М.Бушуев сув ресурсларидан тежаб-тергаб фойдаланишда сув омборларининг ролини ошириш ва мавсумий экинларни суғоришда улардан самарали фойдаланиш бўйича тавсия ишлаб чиқади. Унинг фикрича қишлоқ хўжалигида суғориш технологияларни жорий қилиш ва сув тежовчи тизимдан фойдаланиш тупроқ унумдорлигига ижобий таъсир кўрсатади [8].

О.А.Камилов Ўзбекистонда шўрланган тупроқларнинг минераллашуви тўғрисида тадқиқот олиб бориб, вилоятлар кесимида дала экинларини жойлаштириш ва улардан юқори ҳосил олиш мумкинлигини таъкидлайди [9].

Р.Қ.Қўзиев, Н.Ю.Абдурахмоновлар мамлакатимизда тупроқларнинг ҳолати, унумдорлигини таҳлил қилиб, ҳосилдорликнинг ошишига таъсири илмий баҳолайди. Улар тупроқ унумдорлигини ошириш бўйича тавсиялар беради [10]. М.Тожиёв “Ўзбекистоннинг жанубий саҳро минтақаси, экстремал иқлим шароитларида тупроқ унумдорлиги, ғўза, буғдой ҳосилдорлигини ошириш ва ем-хашак базасини яратишнинг илмий асослари” номли асарида чорвачиликни ривожлантиришда иқлим шароитларига мос экинларни экишни тавсия беради. Айнан аҳоли хонадонларида чорва молларини боқиш учун энг самарали экин турларини иссиққа чидамли ва сувни кам талаб қилувчи, озучабоп экинларни етиштиришни таъкидлайди [11].

Шунингдек Х.Зокиров, О.Нормуратовлар “Тупроқ унумдорлиги ва экинлар ҳосилдорлиги бўйича Сурхондарё вилояти тупроқлари мисолида илмий тадқиқотлар ўтказиб, Шерабод, Музрабод, Бандихон ва Ангор туманларида шўрланган ерларни ювиш ва агроэкологик тадбирларни ишлаб чиқишда қолган туманларга нисбатан кўпроқ маблағ сарф қилиш лозимлигини таъкидлайди [12].

Айнан Сурхондарё вилояти агросоҳа тармоқларида Х.Болтаев (1975), Х.Х.Зокировлар томонидан (1982, 1983, 1984, 1986, 2020, 2021) йилларда илмий тадқиқотлар ўтказилган бўлсада, ушбу изланишларда мироэлемент, минерал ўғитлар ва сув режимининг қишлоқ хўжалиги

экинлари ҳосилдорлиги ва унинг иқтисодий самарадорлиги ўрганилган [27].

Бироқ вилоят аграр соҳа тармоқлари иқтисодиётига экологик омилларнинг таъсири бўйича бирорта ҳам изланишлар олиб борилмаганлигини инобатга олиб бугунги умумбашарий экологик муаммолар асрида Сурхондарё вилояти учун ўта муаммоли ҳисобланган тупроқнинг шўрланиш, чўлланиш, ер ости сизот сувларининг кескин кўтарилиши каби омилларни соҳа иқтисодиётига таъсирини ўрганиш мазкур тадқиқотнинг асосий йўналиши бўлиб ҳисобланади.

Тадқиқот методологияси. Экологик муаммоларни ўрганиш ва қишлоқ хўжалиги иқтисодиётига таъсирини баҳолаш ва тартибга солиш бўйича мавжуд бўлган илмий тадқиқотларни ўрганиш, самарадорликни аниқлаш ва таннарх шаклланишини қиёсий солиштириш, статистик маълумотларни ўрганиш ва иқтисодий жиҳатдан таққослаш ва таҳлил қилиш, мантикий фикрлаш, илмий абстракциялаш, маълумотни гуруҳлаш, анализ ва синтез, индукция ва дедукция усулларида кенг фойдаланилган.

Таҳлил ва натижалар. 2020 йилда Европа иттифоқи давлатларида “Атроф-муҳитни муҳофаза қилишга йўналтирилган харажатлар 0,2 фоизни, ташланма сувлардан фойдаланиш харажатлари 0,2 фоизни, давлат ташкилотларининг фаолиятини амалга оширишда 0,1 фоизни ташкил этади” [1]. Ушбу харажатлар атроф-муҳит ифлосланишининг олдини олиш, биологик хилма-хиллик ва иқтисодиётнинг ривожланишини таъминлашга хизмат қилади.

Қишлоқ хўжалигининг мамлакатимиз иқтисодиётидаги ўрни ва аҳамияти шундаки, республикамиз аҳолисининг 48,4 фоизи айнан шу соҳада хизмат қилади. Ялпи ички маҳсулот таркибида ҳам унинг ўрни беқиёс бўлиб, жумладан Сурхондарё вилоятида 2021 йилда ялпи ишлаб чиқариш маҳсулотларининг 77,13 фоизи

айнан қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ҳиссасига тўғри келади. Демак, аҳолини экологик тоза озиқ-овқат саноати учун маҳсулот манбаси, тўқимачилик саноатида барча моддий харажатларнинг 40 % ини, қанд ишлаб чиқариш саноатида 70 фоизини, сут ва ёғ ишлаб чиқариш саноатида 80 фоизини ташкил этади, оғир саноатда йирик миқдорда ишлаб чиқариш воситаларини истеъмолчиси, меҳнат ресурсларини иш билан таъминлашда ҳам муҳим соҳа ҳисобланиб мамлакатимиз аҳолисининг 50 % га яқинини иш билан таъминлайди. Жумладан 2000 йилда 3,7 млн киши банд бўлган бўлиб. У иқтисодий фаол аҳолининг 38 фоизини ташкил этган [2].

Марказий Осиё мамлакатлари ўзига хос иқлим шароитлари билан бошқа ҳудудларга нисбатан ўта таъсирчан регион ҳисобланади. Соҳа олимларининг илмий тадқиқотлари натижаларига асосан, XX асрнинг иккинчи ярмидан буён дунё бўйлаб ўртача ҳаво ҳарорати 1,8-4,0°C дан ошган ва бу кўрсаткич Марказий Осиё мамлакатларида дунё ўртачасига нисбатан ҳам сезиларли даражада юқоридир. Сўнгги чорак асрдаги иқлим ўзгаришлари минтақанинг ирригация тизими, сув ресурслари ва қишлоқ хўжалигига жиддий муаммолар туғдирмоқда. “Минтақада суғорма деҳқончилигининг асосий манбалари бўлган Амударё ва Сирдарё сув сатҳлари 20-30 фоизга камайган” [3].

Вазирлар Маҳкамасининг 2020 йил 7 сентябрдаги 541 сон “Атроф-муҳитга таъсирни баҳолаш механизмини янада такомиллаштириш тўғрисида”ги, 2021 йил 12 апрелдаги 202-сон “Ўзбекистон Республикаси ҳудудида атроф табиий муҳитни муҳофаза қилишнинг иқтисодий механизмларини янада такомиллаштириш тўғрисида”ги қарорлари ҳамда мазкур соҳага оид бошқа норматив-ҳуқуқий ҳужжатларда белгиланган вазифаларни амалга оширишда хизмат қилади[4].

1-жадвал

Сурхондарё вилоятининг шўрланган ерлари

т/р	Туманлар	Майдони минг/км ²	Шўрланмаган	Кучсиз шўрланган	Ўртача шўрланиш %	Кучли шўрланиш %
1.	Олтинсой	0.57	75.5	21.7	2	0.8
2.	Ангор	0.39	9.9	60.1	21.3	8.7
3.	Бойсун	3.72	44.4	50.3	0.3	2.3
4.	Денов	0.76	70.8	16.5	10.4	2.3
5.	Жарқўрғон	1.14	57.3	33.3	3.6	5.8
6.	Қумқўрғон	2.2	73	21.1	4.2	1.7
7.	Қизириқ	0.56	13.2	33.2	29.5	24.1
8.	Музработ	0.74	8	42.3	36.2	13.5
9.	Сариосиё	3.93	92.3	7.7	-	-
10.	Термиз	0.86	30.6	29.9	27.7	11.8
11.	Узун	1.63	93.2	6.3	0.5	-
12.	Шеробод	2.73	7	50.1	27	15.9
13.	Шўрчи	0.85	64.5	29.2	4.9	1.4
14.	Термиз ш.	0.03	-	-	-	-
	Вилоят бўйича умумий	20.1	41.5	32.3	16.8	9.4

QISHLOQ XO'JALIGI

Сурхондарё вилоятида шўрланган ерларнинг умумий майдони 12860 гектарни ташкил этиб, тупроқнинг шўрланиш кўрсаткичи нисбатан баланд бўлган ҳудудларга Ангор, Музrabод, Шеробод ва Қизириқ туманлари киради.

Шунингдек, Сариосиё, Узун каби туманларда ўртача ва кучли шўрланган тупроқлар учрамайди. Жами Сурхондарё вилояти бўйича 20,1 минг км² ер майдонлари бўлиб, шўрланмаган тупроқлар 41,5; кучсиз шўрланган ерлар 32,3; ўртача шўрланган майдонлар 16,8; кучли шўр-

ланган тупроқлар эса 9,4% ни ташкил этади (1-жадвал).

Сурхондарё вилоятининг тупроқ иқлим ҳудудлар бўйича шўрланган ерларни майдон кўрсаткичлари 2-жадвалда қайд этилган бўлиб, жойнинг қиялик даражаси яхши ифодаланганлиги туфайли бу ҳудудларда сизот сувларнинг оқими қониқарли таъминланган. Шу сабабли шўрланган жойлар кучсиз ривожланган. Ер юзаси қиялик даражасининг катталиги боис айрим жойларда ирригацион эрозия жараёнлари содир бўлади.

2-жадвал

Сурхондарё вилоятининг тупроқ-иқлим ҳудудлари бўйича шўрланган ерларни майдони кўрсаткичлари

Туманлар	Жами суғориладиган ерлар, га	Шўрланиш даражаси						Жами шўрланган ерлар	
		кучсиз		ўртача		кучли			
		га	%	га	%	га	%	га	%
I-тупроқ-иқлимий ҳудуд									
Жарқурғон	24313	7594	33,3	812	3,6	1327	5,8	9733	40,0
Музrabод	34085	13358	42,3	11449	36,2	4251	13,5	29058	85,3
Ангор	15918	9211	60,1	3264	20,3	1336	8,7	13811	86,8
Термиз	14452	4441	29,9	4111	27,7	1754	11,8	10306	71,3
Шеробод	33853	18083	50,1	9718	27	5720	15,9	33521	99,0
Қизириқ	26108	10087	38,6	7688	29,4	6858	26,3	24633	94,3
Ҳудуд бўйича	148729	62774	42,21	37042	24,91	21246	14,29	121062	81,41
II-тупроқ-иқлимий ҳудуд									
Бандихон	11782	3280	27,8	3491	29,6	2574	21,8	9345	79,3
Бойсун	4499	2295	50,3	135	0,3	104	2,3	2534	56,3
Денов	27501	4740	16,5	2990	4	656	2,3	8386	30,5
Олтинсой	16734	3618	21,7	339	2,0	132	0,8	4089	24,4
Сариосиё	12463	962	7,7					962	7,7
Узун	11637	775	6,3	65	0,5			840	7,2
Шўрчи	16939	4767	29,2	794	9	231	1,4	5792	34,2
Қумқурғон	21542	4734	21,1	942	2	386	7	6062	28,1
Ҳудуд бўйича	123097	25171	20,45	8756	7,11	4083	3,32	38010	30,88
Вилоят бўйича жами	271826	87945	32,35	45798	16,85	25329	9,32	159072	58,52

Иккинчи тоғ олди ва тоғ ости ҳудудларнинг суғориладиган ер майдонлари 123097 гектарни ташкил этиб, шундан 38010 гектари турли даражада шўрланган, жумладан, кучсиз шўрланган ер майдонлари 20,5% (25171 гектар) ни, ўртача шўрланганлари 7,011% (8756 гектарни) ни ва кучли шўрланган ер майдонлари 3,3% (4083 гектар) ни ташкил этади.

Вилоятнинг жанубий туманлари ер ости сизот сувлари яқин жойлашган тақир тупроқлар ҳар хил даражада шўрланган ва тупроқ балл бонитети паст бўлган Шеробод, Музrabод, Қизириқ туманларига нисбатан, шўрланиш даражаси паст бўлган вилоятнинг шимолий туманларида пахта ҳосили Деновда 34,1 центнерни, 2020 йилда Қумқурғонда ҳар гектардан кўтарилган пахта ҳосили 32,4 центнерни ташкил этган (3-жадвал).

2021 йилда етиштирилган ҳосилнинг 1 кг сифат типларига кўра узун толали пахта навлари 16120 сўмдан 11175 сўмгача, ўрта толали пахта навлари эса 9890 сўмдан 9642 сўмгача нархда сотилган.

2022 йилда Шеробод туманидан турли даражада шўрланган тупроқларда етиштирилган ғалла ҳосили тупроғи кучли шўрланган 9 нафар фермерлар йиллик режаларини 47,3-70,1фоизга уддалаган бўлсалар, ғалла экин далалари шўрланмаган “Марғилон-Мубина”, “Тўлқин омад файз”, “Ақлли олтин дон” каби фермер хўжаликлари йиллик режаларини 109,1 фоизга уддалаганлар.

Ушбу маълумотлар асосида вилоятда фаолият юритаётган фермер хўжаликлари ҳақида таҳлилий маълумотни шакллантирдик:

QISHLOQ XO'JALIGI

1. Шеробод туманида 2022 йилда 309 та фермер хўжаликлари томонидан 12200 гектар ерга ғалла экилиб, режадаги 37023,8 тонна ғалла ҳосили ўрнига амалда 36577,3 тонна ҳосил етиштирилиб, йиллик режа 98,8% га бажарилган.

2. Тупроғи кучли шўрланган 9 нафар фермер хўжаликлари йиллик режаларини 47,3-70,1

фоизга уддалаган бўлсалар, ғалла экин далалари шўрланмаган “Марғилон-Мубина”, “Тўлқин омад файз”, “Ақлли олтин дон” каби фермер хўжаликлари йиллик режаларини 109,1 фоизга уддалаганлар.

3-жадвал

Сурхондарё вилояти аграр соҳа тармоқларида экин экилган ерлар ҳақида умумий маълумот

Туманлар номи	Фермер хўжаликлар сони	Умумий суғориладиган ер майдонлар, га	Шўрланган ерлар	Кам шўрланган ерлар	Ўртача шўрланган ерлар	Кучли шўрланган ерлар	Ғалла экилган ерлар, га (2021 й)	Пахта экилган ерлар, га (2021 й)	Ғалладан етиштирилган ҳосил ц/га 2021 й	Пахтадан етиштирилган ҳосил ц/га 2021 й
Олтинсой	860	19710	19710	-	-	-	4478	2828	51,9	31,8
Ангор	215	19540	12847	6224	437	33	6164	5616	64,3	36,2
Бандихон	352	17267	8969	6031	2194	73	6011	3079	48,8	33,5
Бойсун	428	4508	4508	-	-	-	2563	32	18,3	32,3
Музрабод	429	38802	14391	12776	11459	177	13554	8781	65,8	14,9
Денов	801	30500	30500	-	-	-	10371	8914	72,4	34,1
Жарқўрғон	324	27626	26055	1517	54	-	11568	5720	53,7	23,1
Қумқўрғон	598	28444	28038	281	125	-	14306	10362	44,4	28,0
Қизириқ	90	29586	5671	13852	9883	181	12077	7988	37,7	22,9
Сариосиё	590	14352	14352	-	-	-	3140	1919	59,2	36,8
Термиз	250	17883	10180	7016	626	61	2955	1756	74,8	34,6
Узун	448	4687	14647	-	-	-	3268	1716	55,4	32,5
Шеробод	647	41060	20328	15855	4222	655	14915	7804	73,3	32,7
Шўрчи	417	20895	20895	-	-	-	7250	5228	54,5	21,9
Жами	6449	324860	231130	63552	28998	1180	112681	71743	57,0	27,8

Хулоса ва таклифлар. Сурхондарё вилояти қишлоқ хўжалиги тармоқларида экологик омил сифатида тупроқнинг турли даражада шўрланганлигининг пахта, ғалла ҳосилдорлигига таъсири ва иқтисодий самарадорлигини ошириш бўйича қуйидаги тавсиялар ишлаб чиқилди:

1. Аграр соҳадаги экологик муаммоларни олдини олиш, иқтисодий самарадорликни яхшилаш учун тупроғи ўртача ва кучли шўрланган Термиз, Ангор, Шеробод, Музрабод туманлари далаларида шўр ювиш тадбирларини ташкил этиш;

2. Тупроқларнинг шўрланишини олдини олиш мақсадида ер ости сизот сувлари сатҳини кўтарилиб кетмаслиги учун очиқ ва ёпиқ захкашларни даврий рекультивация қилиб туриш.

3. Вилоятнинг сув ресурсларидан фойдаланишдаги муммонинг мавжудлигини эътиборга олиб, сув тежовчи ёмғирлатиб, дискрет, системали суғориш усулларида фойдаланиш;

4. Аҳоли томорқалари ва фермер, деҳқон хўжаликларида қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштиришда вертикал суғориш қудуқларини қазिश ва давлат, маҳаллий бюджет маблағлари ҳисобидан субсидиялаш амалиётини жорий қилиш лозим.

Ушбу тадбирларни амалга ошириш вилоятда қишлоқ хўжалигини ривожланишига, аҳолини бандлиги таъминланишига, ер ва сув ресурсларидан самарали фойдаланиб, ҳосилдорликни оширишга хизмат қилади.

Манба ва фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Мирзиёев Ш.М. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев Олий Мажлис палаталари, сиёсий партиялар ҳамда Ўзбекистон экологик ҳаракати вакиллари билан видеоселектор йиғилишидаги маърузаси.// “Халқ сўзи”, 2017 йил 13 июль.

2. Мирзиёев Ш.М. Ўзбекистон Республикасининг Президентининг 2017-2021 йилларда "Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича ҳаракатлар стратегияси" <http://StratEgy.Regulation.Gov.Uz/Uz/Document/2>.
3. Мирзиёев Ш.М. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Ислоҳ Ҳамкорлик Ташиқотидаги фан ва технологиялар бўйича биринчи саммитидаги нутқи.//“Халқ сўзи”, 2017 йил 11 Сентябрь.
4. Мирзиёев Ш.М. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2017 йил 19 сентябрь кунги Бирлашган Миллатлар Ташиқоти Бош Ассамблеясининг 72-сессиясида сўзлаган нутқи.//“Халқ сўзи”, 2017 йил 20 сентябрь.
5. H.K.Marquta. "Water resouces and empact of climate change on water reources in control Asia". Ln. Hydrology and limnology of central Asia. Springer, senrinqer Singapore, 2014. ppi-9.
6. J.Patrick, J.Frankiln, J.James. "The environmental science of drinking water"/ 2005-elsevier. Pp.1-324.
7. D.D.Chiras. "Environmental science eience eiqhth edition". Endia-2010. Pp.244-273, 344-360, 463.
8. Ciroll. "Water in Central Asia-past, present future". Crc press Balkema, New-York 2013. 432.
9. R.Sup. "Determination of heavy metals in soils using technique". 2015. V55-p 815-820.
10. D.Rise "The basis agroecollogical and sustainable use of land and water resources (in Russian)", 2016. Pp 35-40.
11. A.Jilili. "The state of woody plants of natural and antropogenic ecosystems of the European part of Russia and their bioindication". Studies 2018-v.283-p. 914-920.
12. M.М.Бушев. Отчет по голодиостепенкой опытной станции за 1915 г. Вып-2, 8-22 С.
13. В.А.Ковда. "Дренаж в борьбе с засолением орошаемых почв". Сборник "Применение дренажа при освоении засоленных земель". Москва, 1965. 174-176 с.
14. Л.М.Куропатка. "Регулирование водно-солевого режима почв Узбекистана". Ташкент, "Фан" 1975. 152 с.
15. О.А.Камилов. "Минерализация засоленных почв Узбекистана". Ташкент, "Фан" 1985. 230 с.
16. Р.Қўзиев, Н.Ю.Абдурахмонов. "Республика тупроқларининг ҳолати, унумдорлиги ва уни яхшилаш йўллари". Республика илмий-амалий анжумани мақолалар тўплами. Тошкент-2017. 12-23 б.
17. С.А.Абдуллаев, Т.А.Абдурахмонов, С.Саидов, З.Абдушукурова. "Суғориш таъсирида Жиззах вилояти тупроқларининг туз режимини ўзгариши". Биологик ва агротупроқшунослик таълим муаммолари ва истиқболи: халқаро илмий-амалий конференция материаллари. Тошкент-2011. 282-284 б.
18. У.А.Ахмедов, С.А.Абдуллаев, Ғ.Т.Парпиев. "Сирдарё ва Жиззах вилоятларининг суғориладиган тупроқлари". Монография.- Тошкент ЎзФА "Фан" нашр., 2005 V боб. 122-157 б.
19. Х.Номозов. "Почвенно-мелиоративные условия Джизакской степи и их изменения под влиянием орошения". Автореферат кандидат. диссерт.. Тошкент ГосНИИПА 1996. 28 б.
20. М.Рахмонова. "Физические свойства почв районов нового и перспективного орошения Узбекистана". Тошкент. "Фан" 2016. 38-40 б.
21. Н.И.Шодиева. "Воҳа тупроқларининг экологик мелиоратив ҳолати ва уларнинг муҳофазаси". Самарқанд 2017. 26-27 б.
22. И.Э.Махмудов. "Эскидан суғориладиган тупроқларнинг асосий хоссалари ва уларни унумдорлигини баҳолаш". Тупроқшунослик мамлакат экологик ва озиқ-овқат хавфсизлиги хизматида мафзусидаги республика илмий-амалий анжумани мақолалар тўплами. Тошкент 2019. 54-57 б.
23. М.Тожиёв. "Ўзбекистоннинг жанубий саҳро минтақаси, экстремал иқлим шароитларида тупроқ унумдорлиги, ғўза, буғдой ҳосилдорлигини ошириш ва ем-хашак базасини яратишнинг илмий асослари". Қарши "Насаф" 2015. 9-21, 118-122 б.
24. Х.Зокиров, О.Нормуратов. "Тупроқ унумдорлиги ва экинлар ҳосилдорлиги (Сурхондарё вилояти тупроқлари мисолида)". Агро илм 2022. 77-80 б.
25. Donna Mitchell, Schierhon (2011) "Water resources in Central Asia: regional stability of patcsiy make up control survey p:275-290".
26. Ш.Бобохолов (Диссертация). "Қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришига иқлим ўзгаришининг таъсири ва адаптация жараёнларини иқтисодий баҳолаш (Самарқанд вилояти мисолида)". Тошкент-2022 йил. 5-6 бет.
27. Х.Болтаев. "Тупроқларни агрокимёвий хариталаш". Ўқув-услубий қўлланма. Термиз-2006. 3-6 б.

**ГЛОБАЛ РАҚОБАТ ШАРОИТИДА МИНТАҚАВИЙ АГРОСАНОАТ ИШЛАБ
ЧИҚАРИШИДА КЛАСТЕРИЗАЦИЯЛАШНИ ТАШКИЛ ЭТИШГА
БАҒИШЛАНГАН ИЛМИЙ ҚАРАШЛАР**

Элов Дилшод Абдужабборович -
Мирзо Улуғбек номидаги
Ўзбекистон Миллий университети
доценти, и.ф.н.

https://doi.org/10.55439/ECED/vol24_iss5/a68

Аннотация. Мақолада агрокластерлар фаолиятини ташкил этиш зарурати илмий асосланиб, уни бошқаришга бағишланган илмий қарашлар таҳлил қилинган. Шунингдек, агрокластерлар фаолиятини ташкил этиш ва бошқариш амалиётини такомиллаштиришга қаратилган илмий таклиф ва амалий тавсиялар ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: кластер, агрокластер, бошқарув, кластерли бошқарув, рақобатбардошлик, глобал рақобатбардошлик, иқтисослашув, интеграция, озиқ-овқат хавфсизлиги, қишлоқ хўжалиги.